

Lærervejledning tema 2 – Ægteskab, kærlighed og konsekvenser

Ægteskabet! – Pligt, kærlighed eller noget helt tredje?

Ægteskab under forandring

I 1961 udsendte Det Radikale Venstre en pamflet med titlen "Familien samfundets grundpille". Dengang mente de fleste, at familien var samfundets bærende enhed. Familien blev forstået som en mand og en kvinde, der havde indgået ægteskab og deres fælles børn. At blive gift, når man var voksen, blev opfattet som det normale – og det skulle helst ske, før man fyldte 30 år. Ellers var man en pebersvend eller –mø. Der var en udbredt tradition for, at piger fra 8-9-års-alderen samlede på småmønter, som skulle bruges til at købe brudesko for. I flere hundrede år blev ægteskabet og den type familie anset for at være den eneste rigtige. Hvis man ikke blev gift, måtte der være noget i vejen med én, og det var endnu værre, hvis en kvinde fødte et barn uden at være gift.

Selv om næsten halvdelen af alle ægteskaber i dag opløses med skilsmisse, er det stadig den mest almindelige familieform. Men den er langt fra den eneste. I dag er der næsten 40 forskellige måder at være familie på.

I tidens løb har ægteskabet ændret betydning og status i sammenhæng med samfundsmæssige forandringer. En af konsekvenserne af de markante forandringer i samfundet, der har fundet sted i løbet af det sidste godt hundrede år, er, at hverken mænd eller kvinder behøver at gifte sig – heller ikke selv om de har eller skal have børn. Alligevel bliver en stor del af befolkningen gift eller lever i registrerede partnerskaber.

I middelalderen var ægteskabet en form for fornuftmæssig kontrakt, der mest handlede om formuer eller aftaler mellem slægter. Således var det almindeligt, at konger bortgiftede deres børn til andre kongers børn for at styrke deres magt. Et eksempel er Valdemar Atterdag, der fik sin 10-årige datter Margrete gift med den 22-årige norske kong Haakon. I den jævne del af befolkningen var det almindeligt at leve sammen og at få børn uden at være gift – også selv om Kirken forsøgte at få alle til at gifte sig.

Man blev selvfølgelig også forelskede i middelalderen – også blandt de velstillede i samfundet. Kærlighed – ofte i høvisk form – er temaet i talrige folkeviser. Men ind til for et par hundrede år siden var det sjældent, at et ægteskab blev indgået på grund af kærlighed mellem to mennesker. Arrangerede ægteskaber hvor forældrene bestemte, hvem deres børn skulle giftes med, blev anset for det mest fornuftige. Omkring 1700 skrev en fremtrædende dansk embedsmand, Mathias Moth således: "Gifter du ikke din datter, så gør hun det selv" (dvs. uden at faren havde godkendt det).

Grundtvigs salme fra 1850'erne, "Det er så yndigt at følges ad," synges ofte ved bryllupper. Men måske beskrev Peder Syvs ordsprog fra slutningen af 1600-tallet "Sjældent lyst og ofte nød, i ægteskab er daglig brød" mere realistisk de fleste ægteskaber i århundrederne efter reformationen.

De fleste ægteskaber blev nøje overvejet, drøftet og planlagt. Når parterne – i sidste instans fædrene eller den mand, der bestemte i familierne – var enige, blev der indgået en bindende kontrakt, trolovelsen.

Trolovelse kendes tilbage fra middelalderen, hvor den blev betragtet som en slags ægteskabskontrakt. Først umiddelbart efter reformationen blev det den eneste anerkendte forbindelse mellem en mand og en kvinde, og der blev udarbejdet et juridisk koncept herfor. Man kan se ordningen som led i en stærkere centralmagts bestræbelser på at disciplinere befolkningen, hvor kirken spillede en central rolle. Trolovelsen skulle efter Fredrik 2.s ordinans fra 1582 ske under overværelse af præsten og fem vidner. Herefter skulle der lyses tre gange for parret i kirken, som herefter blev viet. Først så måtte de flytte sammen. I Danske Lov fra 1683 betonedes, at "trolovede folk skal holde sig fra hinanden, indtil de er ægteviede". Hvis ikke risikerede de straf. Lovgivningen om trolovelse blev ophævet i 1799.

Andreas Wøldike, der var biskop i Viborg i 1700-tallet, mente dog, at bønderne ikke tog loven alt for alvorligt, så i 1742 skrev han til stiftets præster: "Man ved, at de fleste desværre holder det for ingen synd at bruge samme familiære omgang efter trolovelsen som ægtefolk, skønt både Guds og hans majestæts lov det alvorligen forbyder".

Ægteskabet blev typisk indgået, når manden var i begyndelsen af 30'erne og kvinden i slutningen af 20'erne. I ægteskaberne kunne der være store aldersforskelle mellem manden og kvinden. I landsbyfællesskabernes tid var dødeligheden høj, og det var ikke ualmindeligt, at blive enke eller enkemand i en forholdsvis ung alder. Men det var nødvendigt, at der var både en mand og kvinde på gården. Døde én af de to, var det almindeligt, at landsbyens oldermand og de øvrige mænd i landsbylavet hurtigt efter, at den afdøde var begravet, sørgede for at finde en ny og passende ægtefælle.

I købstæderne kunne det være vanskeligt for en svend at blive mester. En sikker vej var dog, hvis mester døde, og man som svend fik håndværkerlavet eller -gildets godkendelse af, at man giftede sig med enken. En sådan ordning betød også, at lavet ikke havde udgifter på hende. At gifte sig med en gårdmandsenke var også en mulighed for en ung karl, der var interesseret i at overtage en fæstegård. En tilsvarende situation gjaldt for unge kapellaner, der som regel måtte gifte sig med en præsteenke for at få et kald. Når hun døde, kunne han finde sig en yngre og fødedygtig kone.

Først i løbet af det 20. århundrede blev mænd og kvinder ligestillede i ægteskabet. Langt op i 1800-tallet var hustruen reelt umyndiggjort. Manden bestemte over pengene og børnene, og han havde ret til at straffe hende fysisk, hvis ikke hun rettede sig efter ham.

Børn

Det var normen langt op i den 20. århundrede, at man kun fik børn indenfor ægteskabet. I middelalderen blev mange børn født uden for ægteskabet. Selv biskopper vedkendte officielt, at de havde børn, som de bestræbte sig for at sørge godt for økonomisk. Begreber som slegfredviv og -søn, og frille var ikke forbundet med skam. Efter reformationen blev lovgivningen strammet, og børn født uden for ægteskabet blev betegnet som uægte eller horebørn, som det blev formuleret af en gejstlig i 1600-tallet: "thi, når det sjette bud lød: Du skal ikke bedrive hor, så var også frugten af slig overtrædelse et "Horebarn". Men et sådant burde ikke have gang og sæde blandt dannemænd og dannekvinder. Alt fra dåben af burde det stemples med vanære."

Man skulle tro, at i tider, hvor man ikke kendte til effektiv prævention, ville antallet af børn født uden for ægteskabet være stort. Men i 1700-tallet var det forholdsvis få børn, der var født af ugifte mødre. Det skyldtes dog ikke afholdenhed, men kan forklares med egnsbestemte normer og sædvaner, f.eks. med gadelam og gadebassetraditionen for, hvordan en mand og en kvinde kunne være sammen – uden at det resulterede i en graviditet, samt viden om, hvordan man med primitive remedier løste problemet, hvis det endelig gik galt. Var barnet født, prøvede man i landsbyen at få kvinden gift eller få andre til at tage sig af barnet. Det skete også, at mødrene ”kom til” at lægge en tung dyne over den nyfødtes hoved. Ifølge loven kunne en mand ”blot” sværge på, at han ikke var far til et barn, og så var han fritaget fra ansvar.

I det hele taget var det tilsyneladende lidt svært at få bondebefolkningen til at tage reformationstidens moralske stramninger til sig. I slutningen af 1500-tallet skrev teologen Niels Hemmingsen: ”Jeg kender en kvinde, som har fået fire børn, hvert med sin uægte mand. Da hun blev straffet for sit ukyske levnet svarede hun dristigt: Hvad kan jeg stå imod Guds vilje? Gud ville have de børn frem, derfor skulle jeg have mand med hvilken jeg kunne avle dem.”

I løbet af 1800-tallet steg antallet af børn, der var født uden for ægteskabet. En del af forklaringen var, at landsbyfællesskabets ”beskyttende” rolle var væk, og en voksende befolkning, hvor flere flyttede til byerne. Synet på ”uægteskabelige” børn var negativt. Således havde flere lav- og gildeskrå bestemmelser om, at uægte børn ikke kunne komme i lære. I større byer var såkaldte englemagersker virke alment kendt, men myndighederne så ofte igennem fingrene med, at personer mod betaling tog de uægte børn i pleje. Af uforklarlige grunde døde børnene ofte efter kort tid.

Forbud mod abort eller fosterfordrivelse blev indført i Danske Lov fra 1683. Selv om straffene blev mildnet, eksisterede forbuddet ind til 1973. Omkring 1930 blev det vurderet, at der blev foretaget mellem 5.000 og 10.000 illegale aborter om året i Danmark. Man havde kendt til prævention siden oldtiden, hvor man f.eks. fremstillede en form for kondomer af tarme fra dyr eller af stof. I midten af 1800-tallet blev kondomer af gummi opfundet. Men der gik flere år, før det blev lovligt at sælge dem i Danmark. Og man måtte slet ikke i annoncer oplyse om, hvordan de skulle bruges. Ifølge ”Lov om Modarbejdelse af offentlig Usædelighed og venerisk Smitte” fra 1906 var det forbudt ”ved bekendtgørelse, skiltning, udsendelse af beskrivelse m.m. at henvende sig til almenheden, eller til ubekendte eller ubestemte personer tilbud om slag af genstande tjenlige til at forebygge følger af samleje”. I stedet blev kondomer markedsført under betegnelser som ”hygiejniske” eller ”franske” artikler. Først i 1967 blev loven afskaffet.

Fra slutningen af 1800-tallet vedtog Rigsdagen flere love, som forbedrede forholdene for de uægte børn, bl.a. skulle kommunerne føre tilsyn med plejefamilierne. I begyndelsen af 1900-tallet blev der på privat initiativ oprettet foreninger, der skulle hjælpe fattige enlige mødre. Mange af disse foreninger blev i 1939 samlet i Mødrehjælpen, hvis aktiviteter herefter blev finansieret af staten og kommunerne.

Trigger – i gang med emnet

Mange slags familier

Læreren kan præsentere - eller eleverne kan selv læse om - de mange forskellige typer af familier, der findes. Se f.eks. *Her er Danmarks 37 forskellige familieformer* (<http://livsstil.tv2.dk/samliv/2016-07-31-her-er-danmarks-37-forskellige-familieformer>).

Eleverne kan hver især "plotte" sig ind på den/de type(r), der passer bedst på dem. På baggrund heraf kan eleverne bl.a. drøfte:

- Hvorfor er der så mange forskellige?
- Er der kulturer og samfund, hvor nogle af disse typer er forbudte? Hvorfor?
- Eksisterede de samme familietyper i Danmark for 100 og 500 år siden? Hvorfor?

Samtalen skal føre frem til, at eleverne formulerer spørgsmål, som de forsøger at belyse ved hjælp af temaets kilder.

Forslag til undervisningsforløb

Emnet tilrettelægges som et gruppearbejde

Det er oplagt, at undervisningen i emnet tilrettelægges som et gruppearbejde, hvor hver gruppe arbejder med et tema. En gennemgående og fælles problemstilling kan f.eks. rumme undersøgelsesspørgsmål som:

- Hvad er ændret, og hvad er stort set uforandret?
- Hvilke faktorer har skabt forandringer, og hvorfor er noget det samme?
- Er forandringerne overvejende et fremskridt eller en tilbagegang – hvorfor og for hvem?
- Hvilke historiske konsekvenser ses i dag – og hvilke kan de have fremover?

Hver gruppe drøfter den gennemgående problemstilling og præciserer den ud fra det valgte tema og evt. med inspiration fra triggeren.

Det er hensigtsmæssigt, at læreren udarbejder en liste med henvisninger relevante sider i klassens analoge eller digitale didaktiske læremiddel, som kan støtte elevernes forståelse af temaets problematikker.

I afslutningen af forløbet kan grupperne præsentere resultatet af deres arbejde med det valgte tema.

Kilderne

I arbejdet med kilderne kan gruppen drøfte og belyse spørgsmålene, der er udarbejdet til udvalgte eller alle kilderne i temaet.

En anden og mere udfordrende tilgang er, at lade gruppens arbejde tage afsæt i bearbejdelsen og præcisering af den gennemgående problemstilling, som også rummer de spørgsmål, der f.eks. er udsprunget af elevernes arbejde med triggeren. Gruppens endelige problemstilling er afgørende for gruppens valg og brug af kilder.

Fælles Mål

Herunder er eksempler på kompetenceområder og –mål og færdigheds- og vidensområder til 7.-9. klasse, som kan være relevante i forløbet. Desuden er der inspiration til faglige mål. Nogle tager afsæt i de vejledende færdigheds- og vidensmål, og andre kan udtrykke mulige mål for elevernes læreproces.

Kompetenceområder og -mål	Færdigheds- og vidensområder	Til inspiration: faglige mål
Kronologi og sammenhæng Eleven kan på baggrund af et kronologisk overblik forklare, hvorledes samfund har udviklet sig under forskellige forudsætninger	Kronologi, brud og kontinuitet	<ul style="list-style-type: none">• Eleven kan beskrive kontinuitet og forandring i synet på ægteskabets betydning i forskellige historiske perioder• Eleven kan diskutere grunde til at ægteskabets betydning har ændret sig i tidens løb

	Det lokale, regionale og globale	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan gøre rede for ægteskabets rolle og funktion i en samfundsmæssig kontekst
Kildearbejde Eleven kan vurdere løsningsforslag på historiske problemstillinger	Historiske problemstillinger og løsningsforslag	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan identificere problemstillinger i temaet om ægteskabets historie • Eleven kan formulere historiske spørgsmål til ægteskabets historie
	Kildeanalyse	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan vælge relevante kilder til belysning af en problemstilling • Eleven kan analysere og tolke kilder om ægteskabets historie
Historiebrug Eleven kan forklare samspil mellem fortid, nutid og fremtid	Historisk bevidsthed	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan bruge sin erhvervede viden til at forstå ægteskabets aktuelle muligheder og udfordringer og til at reflektere over ægteskabets betydning i fremtiden

Opgaver

Størst indtryk

Den enkelte elev, parvis eller evt. hele gruppen vælger det aspekt af historisk viden, der gjorde størst indtryk på dem. De forbereder et kort oplæg (1-2 min.), hvor de præsenterer og begrundet valget.

Evaluering

Tidslinje

Grupperne eller klassen kan udarbejde en fælles tidslinje, f.eks. med brug af programmet Tiki-Toki. På den indsættes afgørende begivenheder fra de enkelte tematikker.

Klassedrøftelse eller individuel

Har klassen valgt en fælles og gennemgående problemstilling i forløbet, er det relevant at gøre den til det centrale i evalueringen. Det kan f.eks. gøres i en klassedrøftelse, eller den enkelte elev kan skrive et kort essay, hvor han forholder sig begrundet til hele eller dele af problemstillingen.

Spørgsmål til kilderne i temaet: Ægteskab, kærlighed og konsekvenser

1. Ægteskab

- Hvilken betydning havde ægteskabet før reformationen?
- Hvilken betydning fik ægteskabet efter reformationen?
- Hvad fortæller kilden om, hvem der bestemte, om et par måtte gifte sig?
- Hvilke begrundelser giver kilden til, at et bryllup skal lyses?
- Overvej hvad der kunne være grunde til at forhindre et bryllup?

- Overvej grunde til, at ægteskabet fik en anden betydning efter reformationen?
- Nævn nogle forklaringer på, at ægteskabet ikke har den samme betydning i dag, som det havde i 1500-tallet.

2. Lejermål

Kilde 1:

- Hvorfor mon loven havde så strenge straffe for at dyrke sex uden for ægteskabet?
- Hvilke grunde kan der være til, at bøden til manden var dobbelt så stor som til kvinden?
- Hvad fortæller det om samfundet i 1600-1700-tallet?
- Hvorfor mon bødestrafpen blev halveret, hvis manden kvinden giftede sig?
- Hvorfor er det ikke længere strafbart i Danmark at have sex uden for ægteskabet?
- Overvej hvorfor der i nogle kulturer og samfund er det stadig strafbart at have sex uden for ægteskabet.

Kilde 2:

- Hvad mener du, at myndighederne (kongen og hans regering) ville opnå med loven?
- Hvorfor mon der lægges afgørende vægt på, om kvinden er uberygtet eller ikke?
- Der få eksempler på, at folk faktisk blev straffet efter lovens bestemmelser. Overvej om det skyldes, at folk i 1600-1700-tallet rettede sig efter loven – eller kan der være andre forklaringer, og i givet fald hvilke?

3. Hor

- Hvorfor mon myndighederne (kongen og hans regering) ville have så strenge straffe for hor?
- Der få eksempler på, at folk faktisk blev straffet for hor efter lovens bestemmelser. Overvej om det skyldes, at folk i 1600-1700-tallet rettede sig efter loven – eller kan der være andre forklaringer, og i givet fald hvilke?
- Lovens straf for at bedrive hor var hårdere, end hvis man havde begået et mord. Hvad kan være forklaringen på det?
- I Danske Lov fra 1683 var opfattelsen af, hvad der var kriminelt, og hvilke straffe der skulle gives, i overensstemmelse med Bibelen – især det gamle testamente. Hvad kan være forklaringen på det?

4. Frække lege

- Se billederne. Hvordan foregår legene?
- Der var strenge straffe for at have sex uden for ægteskabet. Drøft om de "frække lege" lagde op til at have sex – eller om de tvært imod kunne være med til, at det ikke skete.
- Overvej hvor gode kilder billederne er, hvis man vil vide noget om, hvordan legene foregik i 1600-1700-tallet.
- Ved fester nu om dage kan der også være selskabslege, som er lidt frække. Nævn eksempler.
- Læs kilde 3. Der blev vedtaget flere love, der forbød julestuer. Hvorfor mon lovene ikke blev overholdt?
- I kilden hævder ophavsmanden præsten, at hans opslag virkede. Drøft troværdigheden af dette udsagn.

5. Brev til kongen

- Se straffen for sex udenfor ægteskabet i kilden, der hedder "Lejermål" [<http://historielab.dk/til-undervisningen/kildebank/koen-og-seksualitet/2-aegteskab-kaerlighed-konsekvenser/?kilde=17153>]. Hvilken straf kunne Mette Margrethe Rasmusdatter og Lars Larsen idømmes ifølge loven?
- Hvorfor var de mon ikke blevet straffet?
- Hvad fortæller det om Danske Lov i praksis, at Mette Margrethe Rasmusdatter kan fortælle sin historie i sin supplik?
- Hvad fortæller kilden om enlige mødres situation i 1700-tallet?
- Der er ikke kilder til, hvordan sagen endte. Prøv at opstille nogle mulige scenarier?
- Hvordan skulle en kvinde i 1600-1700-tallet kunne bevise, at en bestemt mand havde gjort hende gravid?
- Hvorfor mon en mand blot skulle sværge på, at han ikke var faren – og så var han frikendt?
- Hvorfor kunne en kvinde mon ikke "nøjes" med at sværge på, at en bestemt mand havde gjort hende gravid?

6. Skjulte fødsler

- Se kilde 1. Hvordan vil du forklare, at det var undtagelsen, at kvinder blev straffet for at have dræbt et foster eller deres nyfødte barn?
- Se kilde 2. Hvad mener ophavsmanden (præsten) om, at de åbne brønde bliver forsynet med låg?
- Kan vi stole på ophavsmandens forklaring? Begrund.
- Hvordan skaffer "horerne" sig nu af med deres uønskede børn?
- Hvad fortæller det om forholdene for de fattige i 1600-tallet?

7. Den største uretfærdighed

- Hvem er personerne på billedet, og hvad foregår der?
- Beskriv stemningen på billedet?
- Hvad er ophavsmandens (Frants Henningsen) budskab?
- Hvilke virkemidler bruger han?
- Hvad mener ophavsmanden mon med maleriets titel (Den højeste ret, den største uretfærdighed)?

8. Mangel på viden

- Hvad mener du, at man kan bruge kilden til, hvis man vil vide noget om synet på ægteskabet i midten af 1800-tallet?
- Hvad ville være anderledes, hvis situationen foregik nu om dage?

9. Seksualoplysning og børnebegrænsning

- Hvordan foregår aborter ifølge ophavsmanden (Thit Jensen)?
- Hvad kan konsekvenserne være af en abort, ifølge kilden?
- Hvad mener ophavsmanden med, at "loven må bøje sig for kvinden"?
- Hvordan skal man ifølge ophavsmanden nedbringe antallet af aborter?
- Hvad kan være forklaringen på, at ophavsmanden ikke foreslår, at abort bliver lovlig?

10. Ret til afbrydelse af graviditet?

- Se kilde 1. Tror du, at arbejderkvinden faktisk havde indrykket annoncen? Begrund.
- Hvad menes der med "borgerlighed og gammeldags generthed"?
- Se kilde 2. Fotoet er taget uden for Vestre Fængsel, hvor Leuenbach var indsat. Hvilke samfundsgrupper ser de fremmødte ud til at være fra?
- Se kilde 3. Overvej eksempler på situationer, hvor en kvinde ikke lovligt kunne få foretaget en abort?
- Først i 1973 blev der indført fri abort i Danmark. Hvorfor mon det ikke skete i 1930'erne?

11. Viden om sex

Kilde 1:

- Hvad fortæller det om ophavstidspunktet (da bogen blev udgivet i begyndelsen af 1960'erne), at mange fandt bogen alt for direkte i sit sprog?
- Hvad fortæller det om ophavstidspunktet, at bogen blev udgivet i mange oplag og i mange lande?
- Hvordan virker sproget på dig?
- Hvorfor har måden man taler om sex på mon ændret sig i de sidste 60-70 år?

Kilde 2:

- Hvad fortæller kilden om synet på læremidler om seksualundervisning? Sammenlign elevernes, forælderen og lærerens opfattelse.
- Hvis en elev, en forælder og en lærer i dag ville blive stillet det samme spørgsmål som i interviewet, hvad tror du, at de ville svare?
- Hvis du mener, at de vil svare nogenlunde det samme eller helt anderledes, hvad kan grundene være til det?

12. Fri abort i Danmark

- Tulle fortæller om kvaksalverens forsøg på at fjerne hendes foster. Hvilket indtryk gør hendes fortælling på dig?
- Hvilke konsekvenser tror du, at det havde for unge mennesker i 1950'erne, at abort ikke var tilladt?
- I dag er der stadig mange, der er modstandere af fri abort, som der blev givet adgang til i Danmark i 1973. Og i mange lande er det stadig forbudt, eller der er bestemte betingelser for at få abort. Hvad er argumenterne mod fri abort?
- Overvej om fri abort har bidraget til ligestilling mellem mænd og kvinder.

13. Ægteskaber og skilsmisser i Danmark

Kilde 1

- Hvor mange par blev viet i år 2016?
- Var der tale om en færre eller flere vielser ift. de sidste 10 år?

Kilde 2

- Hvis du ser på tallene fra de sidste 30 år, hvor ca. hvor mange procent af alle vielser ender i skilsmisse i Danmark?

Kilde 3

- Hvor gamle er kvinder gennemsnitligt i dag, når de bliver gift?
- Hvor gamle var de gennemsnitligt i 1960'erne?
- Kan komme på en forklaring på, hvorfor gennemsnitsalderen er steget over de sidste 50 år?

Kilde 4

- Hvor gammel er en kvinde gennemsnitligt, når hun føder sit første barn i 2017?
- Se på kilde 3 – er de fleste kvinder i dag før de bliver gift eller ikke?